

УДК 373.5.015.31-044.3

Наталія Каньоса
*Nataliia Kanosa***ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ДО
НАВЧАННЯ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ****THE PECULIARITIES OF JUNIOR TEENAGERS' ADAPTATION TO THE
STUDY IN SECONDARY SCHOOL**

У статті аналізуються психолого-педагогічні особливості адаптації молодших підлітків до нових умов навчання в основній школі. Наголошується на доцільності створення універсальної, функціональної та спрямованої до практичного використання програми психолого-педагогічного супроводу підготовки учнів під час переходу в середню ланку шкільного навчання.

Ключові слова: молодші підлітки, адаптація, шкільна адаптованість, шкільна дезадаптація, програма психолого-педагогічного супроводу.

У період постійних змін, бурхливого розвитку новітніх технологій особливого значення набуває здатність особистості навчатися впродовж усього життя. Закон України «Про загальну середню освіту», Національна доктрина та Державна національна програма «Освіта» особливого значення надають одному з найголовніших завдань, що стоять перед сучасною школою – реалізації наступності між усіма ланками освітнього процесу. При цьому початкова школа, зберігає наступність із дошкільним періодом розвитку дитини. Вона формує передумови переходу на наступну сходинку, де забезпечується подальше становлення її особистості, інтелектуального, соціального й фізичного розвитку, та здійснюється перехід на якісно новий ступінь її розвитку шляхом створення комфортних умов для розкриття потенціалу й подальшого безперервного розвитку зі збереженням безперервності процесу [2].

Сучасний період розвитку освіти вимагає підвищення ефективності формування особистості в її інтелектуальному, креативному, соціально-культурному, особистісному та духовному розвитку. Умовою досягнення цієї мети є забезпечення соціально-психологічної адаптації молодших підлітків до нових умов навчання. Навчально-виховний процес у школі передбачає зміни умов навчання, що супроводжуються динамічним розвитком особистості учнів, оскільки саме в цей період відбувається активне її формування. Досягнення цієї мети можливе через забезпечення соціально-психологічної адаптації школярів до нових умов навчання, зокрема при переході дітей з початкової школи до основної. Як свідчить педагогічна практика, саме цей перехід характеризується зниженням навчальної успішності, порушенням поведінки, схильністю до емоційної лабільності, стомлюваності, невротичних реакцій молодших підлітків. З'ясування причин труднощів і пошук шляхів розв'язання цієї проблеми є актуальним напрямом дослідження сучасної психолого-педагогічної науки [5].

Загальні аспекти проблеми адаптації та дезадаптації молодших підлітків розглядалися багатьма вітчизняними й зарубіжними вченими (Л. Виготським, К. Бардіним, І. Булах, Л. Божович, Е. Каганом, О. Леонт'євим, Н. Максимовою, І. Мирославовою, О. Морозом, Ж. Піаже, В. Петровським, Н. Ржецьким, С. Рубінштейном, Г. Сел'є, О. Скрипченком, Г. Хомич, А. Фурманом та ін.).

Проблема адаптації особистості в процесі шкільного навчання висвітлюється у працях сучасних вчених, які розглядають:

- педагогічний аспект виникнення адаптаційних порушень (Г. Кумаріна, С. Лупаніна, О. Чиркова та ін.);

- зв'язок адаптації з проблемою важковиховуваності учнів (М. Алієв, Н. Максимова, К. Мілютіна тощо);
- соціально-психологічний аспект шкільної адаптації (В. Бойчук, І. Булах, Л. Дзюбка, Г. Хомич і ін.);
- значення сімейного виховання в адаптаційному процесі дітей (В. Постовий, Л. Шипіцина тощо);
- зв'язок адаптації із проблемою тривожності учнів (Г. Прихожан, І. Розіна та ін.).

Ці та інші дослідження здійснювалися переважно на етапі вступу дитини до навчального закладу й у зв'язку з проблемою підліткової дезадаптації. Разом з тим проблема адаптації молодших підлітків при їх переході з початкової школи до основної має певні труднощі й потребує подальшого вивчення [2].

Складність вивчення проблеми полягає в тому, що перехід з початкової школи до школи другого ступеня характеризується двома кризами, а саме: природньою (перехід до підліткового віку) та штучно створеною (зміна умов навчання, новий соціальний статус тощо). Вони впливають на шкільну мотивацію, навчальну активність, що досить часто призводить до дезадаптації дітей у 5 класі [4].

Наразі не існує єдиного підходу до визначення сутності поняття «адаптація учнів до навчання». Залишаються невизначеними структурні компоненти адаптації учнів до навчання в основній школі, критерії вимірювання рівнів адаптованості п'ятикласників і чинники, які на них впливають, недостатньо розроблені шляхи прискорення процесу адаптації молодших підлітків до навчання в основній школі [2].

Адаптація є процесом розвитку особистості, що ґрунтується на задоволенні її актуальних соціальних потреб і спрямований на встановлення оптимально комфортної її взаємодії з довкіллям. Адаптованість – це результат адаптації особистості до нових умов життєдіяльності. Поняття «адаптація учнів до навчання» трактується як самодетермінований процес розвитку адаптивних можливостей учнів. Він включає когнітивний, емоційний, навчально-мотиваційний та поведінковий компоненти. Шкільна адаптованість визначається рівнем розвитку стану адаптації учнів до нових умов навчання. Труднощі шкільної адаптації особливо яскраво проявляються при переході учнів із початкової до основної школи, що пов'язано як із зовнішніми чинниками (суттєвими змінами в організації навчально-виховного процесу, що провокує порушення як психологічної адаптації, так і соціальної, оскільки відбувається зміна уже засвоєних умов навчання), так і внутрішніми (початок підліткового періоду, який сам по собі є кризовим). Це зумовлює появу шкільної дезадаптації [1].

Із поняттям шкільної дезадаптації пов'язують відхилення у навчальній діяльності, утруднення у навчанні, конфлікти з однокласниками, неадекватну поведінку. Звідси результат об'єктивних утруднень, небажання відвідувати школу. Цілком природньо, що подолання тієї чи іншої форми дезадаптивності має бути спрямоване на усунення причин, що її викликають.

Порушення процесу пристосування дитини до нових умов навчання проявляється в дезадаптивній поведінці, яка буває двох типів:

- поведінка агресивного типу. Вона може проявлятися як атака на перешкоду, як агресія, що може бути спрямована на самого себе чи на оточуючих (вживання ненормативної лексики, паління, втечі з дому та школи без дозволу, порушення норм моралі, поведінки та ін.);
- втеча від ситуації. При цьому дитина зосереджується на власних переживаннях: самокопання, самозвинувачення; діти мають тривожно-депресивні прояви, знижену здатність до позитивного оцінювання своєї діяльності тощо [4].

Формування дезадаптивної поведінки відбувається на тлі негативних переживань, тривоги, напруження, страху, що є наслідком невдалих спроб засвоєння соціальних норм. Найбільше дітей із дезадаптацією, що не вміють пристосуватися до школи, припадає на середні класи. Це може виявитися в низькій успішності, поганій дисципліні, руйнації взаємин із дорослими та однолітками, появі негативних рис у поведінці учня, негативних суб'єктивних

переживань. Якщо в молодших класах шкільна дезадаптація становить 5-10%, то в середніх вона складає 15-20%. У старших класах ситуація знову стабілізується.

Проблема шкільного невстигання стосується 27% учнів молодших класів, і призводить до труднощів у шкільній адаптації, є найбільш гострою для сучасної педагогіки і педагогічної психології, оскільки успішність розуміється як ступінь засвоєння знань, умінь і навичок, передбачених навчальною програмою з точки зору їх повноти, свідомості та стійкості. Кількість учнів із порушенням адаптації до умов шкільного життя, за свідченням вчених [2; 4], коливається від 15 до 40%, до того ж спостерігається тенденція до збільшення кількості таких дітей.

Суть адаптаційного періоду в школі полягає в тому, щоб створити неминучий процес адаптації інтенсивнішим. Рівень ефективності процесу шкільної адаптації суттєво впливає на успішність навчальної діяльності, збереження фізичного і психічного здоров'я дитини.

Структурними компонентами адаптації молодших підлітків до навчання в основній школі є когнітивний, емоційний, навчально-мотиваційний та поведінковий. В емпіричному дослідженні критерієм когнітивного компоненту виступає розвиток рефлексивності учнів у нових умовах навчання: емоційного – загальний психоемоційний стан учнів; навчально-мотиваційного – відповідність навчальної діяльності учнів вимогам основної школи та навчальна мотивація; поведінкового – відповідність поведінки учнів вимогам основної школи. Дослідженнями встановлено, що перехід до нової ланки навчання супроводжується переживанням учнями реактивної, шкільної тривожності, домінуванням цілої низки емоцій: інтересу, гніву, страху, печалі, сорому, відрази, що особливо проявляється в ситуаціях стресу, спричиненого необхідністю демонструвати свої вміння, перевіркою їх знань, спілкуванням з новими вчителями. Впродовж року емоційний стан більшості учнів суттєво не покращується, а особистісна тривожність з часом навіть загострюється. Нові умови навчання позначаються на особливостях рефлексії учнів, рівень якої протягом їх навчання у 5-му класі не підвищується. Під час уроку поведінка учнів не відповідає шкільним вимогам, значна їх частина більше орієнтована на спілкування з однокласниками, ніж на навчальний процес. У спілкуванні з учителями виникають конфлікти, в яких учні обирають стратегію уникання контакту. П'ятикласники стають менш сумлінно ставитися до навчання, їх навчальна активність, рівень засвоєння знань, успішність на початку навчального року дещо знижується, але згодом поступово відновлюється. Водночас навчальна мотивація молодших підлітків має тенденцію до зниження впродовж їх навчання у 5-му класі. Отже, із переходом в основну школу не всі учні легко адаптуються до нових умов навчання, переважають низький та середній рівні їх адаптованості. Процес адаптації п'ятикласників може тривати впродовж всього навчального року [5].

До соціально-психологічних чинників, що гальмують адаптацію п'ятикласників, відносяться кабінетна система навчання, збільшення навчального навантаження, кількості вчителів, їх вимог, труднощі в отриманні позитивних оцінок, відсутність в учнів інтересу до навчання та ставлення до проблеми адаптації їх батьків і вчителів, підтримку яких учні очікують найбільше. Ці чинники є характерними для всіх п'ятикласників, проте найбільше вони впливають на учнів із середнім та низьким рівнем адаптованості. Індивідуально-типологічними властивостями, які негативно позначаються на процесі адаптації молодших підлітків до нових умов навчання, є емоційна нестабільність, застрягаючий та тривожно-боязкий типи акцентуації характеру [1].

Гендерні відмінності в процесі адаптації молодших підлітків до нових умов навчання проявляються в тому, що дівчата швидше адаптуються до нових умов навчання, ніж хлопці. Їм притаманний переважно середній рівень адаптованості, тоді як хлопцям – низький. У процесі адаптації дівчата більш схильні до емоцій тривожного характеру, що особливо пов'язано із демонстрацією своїх можливостей у ситуаціях оцінювання та у стосунках з новими педагогами. На відміну від дівчат, у хлопців недостатньо розвинена здатність до рефлексії, їм важко прийняти нового класного керівника та призвичаїтись до його вимог. У них помітно знижується успішність через збільшення навчального навантаження, що негативно позначається на їх мотивації до навчання [5].

Проблема адаптації молодших підлітків до навчання в основній школі потребує серйозної уваги та суттєвої допомоги, оскільки самостійно подолати вони її не в змозі. Ситуація ускладнюється низкою чинників, одним з яких є недостатнє врахування вчителями вікових особливостей молодших підлітків та особливостей їхньої адаптації в цей період. Іншим чинником виступає відсутність у педагогів інструментарію та чіткої програми щодо своєчасного виявлення та подолання певних проявів дезадаптації учнів. Робота, яка проводиться в навчальних закладах, здебільшого спрямована на подолання передусім організаційних труднощів, з якими стикаються школярі в цей період, і на проблему наступності в організації навчального процесу вчителями початкових і старших класів. При цьому практично не враховуються інші важливі чинники, які спричиняють та загострюють проблему адаптації на даному етапі. Так, зовсім поза увагою школи залишається питання щодо невідповідності розумового розвитку дітей і стрімко зростаючих інтелектуальних навантажень, зорієнтованих на значно вищий рівень розвитку в них пізнавальних процесів, перед усім – понятійного мислення, яке починає формуватися тільки наприкінці молодшого шкільного віку. Не приділяється належна увага діагностиці та формуванню готовності четверокласників до початку навчання в основній школі. Одним із найважливіших показників шкільної адаптації, особливо при переході до основної школи, визначається саме рівень навчальних досягнень школярів. Молодші підлітки поєднують у собі психологічні характеристики як молодшого шкільного, так і підліткового вікових періодів. Провідною діяльністю у молодшому шкільному віці визначається навчання. Слід також зазначити, що контроль та оцінка навчальної діяльності учня з боку педагога є для більшості молодших школярів важливим критерієм самооцінки та сприйняття свого «Я»). Школярі з низьким рівнем успішності навчання, як правило, відчують свою некомпетентність і неповноцінність, зазнають невпевненості у власних можливостях, відчують емоційний дискомфорт, що неминуче відбивається на їх адаптації до нових умов навчання [5]. На початку молодшого підліткового віку навчальна діяльність, хоча й поступово починає відходити на другий план, все ж займає ще достатньо важливе місце в житті дитини.

Велику роль в успішній адаптації дитини під час переходу з початкових класів у середні відіграє вчитель, класний керівник. Щоб допомогти дитині, яка прийшла з початкової школи, відчувати себе комфортно в нових умовах, вивільнити її інтелектуальні, особистісні, фізичні ресурси для продовження успішного навчання та повноцінного розвитку, педагоги, котрі працюють у п'ятих класах, мають знати особливості індивідуального розвитку дитини, її можливості, потреби й будувати навчально-виховний процес відповідно до них. Класний керівник зобов'язаний допомогти дитині сформувати навички та внутрішні психічні механізми для успішного навчання та спілкування на новому етапі розвитку.

Отже, перехід від дитинства до підліткового віку характеризується своєрідною мотиваційною кризою, викликаною зміною соціальної ситуації розвитку та зміною змісту внутрішньої позиції школяра. Невдоволення собою, стосунками з іншими, критичність в оцінюванні результатів навчання – все це може стати стимулом до розвитку потреби в самовихованні, а може й негативно відбитися на характері, стати перешкодою до повноцінного розвитку особистості. Тому шлях становлення особистості підлітка багато в чому залежатиме від того, наскільки успішно він подолає етап переходу від дитинства до підліткового віку [3].

Прискорення процесу адаптації молодших підлітків до навчання в основній школі досягається впровадженням програми комплексного психолого-педагогічного супроводу цього процесу за участю вчителів і батьків. Ефективність програми проявляється у підвищенні рівня адаптованості молодших підлітків до навчання в основній школі та зрушеннях у всіх компонентах адаптації, що виражається у: зниженні рівня шкільної та реактивної тривожності, зміні негативних емоційних станів учнів на переживання емоцій радості та інтересу, оволодінні ними навичками саморегуляції, підвищенні рівня їх рефлексивності.

Психолого-педагогічний супровід підготовки учнів під час переходу в середню ланку дає змогу створити сприятливі передумови для швидкої адаптації підлітків до нових умов навчання.

Роботу в цьому напрямі на межі четвертого та п'ятого класів слід починати заздалегідь. Перший етап роботи починають у третій чверті четвертого класу. Вчителі-предметники, класні керівники, котрі працюватимуть у п'ятому класі, мають відвідувати уроки з метою вивчення особливостей поведінки учнів у навчальній ситуації та психолого-педагогічного клімату, що склався в класі. Далі здійснюється поглиблене психолого-педагогічне обстеження дітей, завданням якого є діагностування багатьох аспектів, за якими можна визначити ступінь готовності молодших школярів до навчання в середній ланці школи. Отримані дані дають учителям початкової та середньої школи змогу порівняти результати обстеження зі змістом психолого-педагогічних вимог до навчання й виховання молодших школярів і визначити напрями корекційно-розвивальної роботи наприкінці четвертого року навчання та у п'ятому класі.

Можна визначити такі критерії готовності до навчання в середній школі:

- сформованість основних компонентів навчальної діяльності, успішне засвоєння програмного матеріалу;
- новоутворення молодшого шкільного віку – довільність, рефлексія, планування, теоретичне мислення;
- якісно інший, доросліший тип взаємин з учителями та однокласниками.

Складається психолого-педагогічна карта на кожного учня, яка містить такі параметри:

- загальні відомості про сім'ю та умови життя дитини;
- фізичний розвиток;
- особливості навчальної діяльності;
- особливі психологічні властивості;
- пізнавальні здібності;
- мотиви, інтереси, нахили;
- особливості характеру і поведінки;
- рівень вихованості;
- педагогічні висновки.

Ознайомлення зі змістом психолого-педагогічних карт допоможе класним керівникам п'ятих класів уникнути негативних тенденцій під час переходу учнів з початкових класів у середню ланку та визначити завдання навчально-виховної діяльності.

Наступний етап роботи педагогічного колективу школи із забезпечення наступності у навчанні під час переходу учнів у п'ятий клас починається у вересні-жовтні. У цей час здійснюється дослідження учнів п'ятих класів із метою виявлення вміння підлітка співвідносити свою поведінку з новими умовами середовища, вміння забезпечити виконання поставлених завдань. Дослідження передбачає тестування, анкетування, спостереження, бесіду, написання творів. У цей період для вчителів-предметників та класних керівників п'ятих класів проводять індивідуальні консультації, що висвітлюють труднощі перехідного періоду, форми допомоги дитині, проблеми, з якими можуть зіткнутися діти та їхні батьки. Адже школа ставить перед дитиною цілу низку завдань, не пов'язаних з її попереднім досвідом, але які потребують максимальної мобілізації інтелектуальних та фізичних сил.

За результатами психолого-педагогічних досліджень складається комплексна програма наступності успішного переходу учнів з початкової школи у середню, що дасть можливість створити сприятливі передумови для якнайшвидшої адаптації підлітків до нових умов навчання. В її основу покладається необхідність повноцінного особистісного розвитку учнів на кожному віковому етапі, враховуються характеристики психологічної готовності дітей до навчання в основній школі, психолого-педагогічні проблеми виховання учнів молодшого підліткового віку. Програма актуалізується тим, що зміна умов навчання, навчальних вимог та соціальних ролей відбувається на тлі характерних вікових новоутворень. Мета програми полягає в тому, щоб створити педагогічні та соціально-психологічні умови, що дають учням змогу успішно навчатися, функціонувати та розвиватися в новій системі шкільних взаємин [3].

Завдання програми: організувати психолого-педагогічний супровід учнів у перехідний період; сформулювати в учнів вміння орієнтуватися в нових умовах; допомогти в освоєнні нового навчального простору. Її реалізація допоможе п'ятикласникам безболісно прийняти й освоїти нові соціальні ролі в основній школі, успішно функціонувати в іншій системі шкільних взаємин [2].

Отже, комплексний психолого-педагогічний супровід сприяє прискоренню процесу адаптації молодших підлітків до навчання в основній школі, що позитивно позначається і на їх особистісному розвитку.

Не зважаючи на значну кількість робіт присвячених феномену шкільної адаптації та на різноманіття методів психологічної допомоги соціально дезадаптованим дітям, проблема труднощів у адаптаційному процесі не знімається, а лише з кожним роком стає актуальнішою. Необхідність створення універсальної, функціональної, а головне, спрямованої на практичне використання у закладах освіти програми роботи сприятиме широкому вивченню даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Адаптація дитини до школи / Упоряд. : С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – Київ : Мікро-СВС, 2003. – 111 с.
2. Бойко І. І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Бойко Ірина Іванівна. – Київ, 2002. – 243 с.
3. Бойчук В. Шкільна дезадаптація учнів 5-х класів / В. Бойчук // Психолог. – 2008. – № 35. – С. 3-12.
4. Гімаєва Ю. А. Розвиток емоційної сфери учнів при переході до основної школи в умовах різних типів навчання : автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю. А. Гімаєва. – Харків, 2005. – 21 с.
5. Соціально-психологічні аспекти процесу адаптації учнів : [навчально- методичний посібник] / І. С. Булах, Г. О. Хомич, А. М. Виногородський, І. О. Сабанадзе. – Київ : Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут ім. Г. С. Сковороди, 1997. – 180 с.

An important task of current education is to increase the efficiency of forming personality in her intellectual, creative, socio-cultural, personal and spiritual development. The prerequisite of achieving this goal is the provision of socio-psychological adaptation to new conditions of training. The educational process at school involves changes in the learning environment, accompanied by the dynamic development of students' personalities due to the period of its active formation. Achieving this goal is possible through providing socio-psychological adaptation of pupils to new conditions of their study, particularly during children's transition from primary to secondary school. As pedagogical practice shows, this very transition is characterized by decrease in academic achievement, behavioural disorders, fatigue, neurotic reactions of junior teenagers. Finding causes of these difficulties and ways of solving this problem is a topical direction of modern psychological and pedagogical research.

So far, there is no uniform approach towards the definition of the concept «adaptation of pupils to learning». Such aspects as structural components of pupils' adaptation to studying at junior secondary school, the criteria for measurement of adaptation level of the fifth grade pupils and the factors affecting them, insufficiently developed ways to accelerate the process of pupils' adaptation to studying at junior secondary school remain uncertain.

Therefore, a comprehensive psycho-pedagogical support facilitates the process of adaptation of junior teenagers to studying at junior secondary school, which positively affects their personal development.

Despite the considerable number of works devoted to the phenomenon of school adaptation and the variety of methods of psychological assistance for socially disadapted children, the problem of difficulties in the adaptation process is not removed, and only becomes more urgent each year. The

needed to create versatile, functional and, most importantly, practically aimed program of work at educational institutions will contribute to the broad study of this problem.

Key words: *junior teenagers, school adaptation, school disadaptation, a program of psychological and pedagogical support.*

УДК 378.11.3-051:796

Геннадій Ковальчук
Hennadii Kovalchuk

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ НАВЧАННЯ У ВНЗ

FORMATION OF PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION IN TERMS OF TEACHING AT THE UNIVERSITIES

У статті розкрито проблему формування педагогічної культури студентів, майбутніх фахівців фізичної культури в умовах навчання у вищих навчальних закладах, що є передумовою ефективної професійної діяльності вчителя у загальноосвітніх навчальних закладах на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури.

Ключові слова: *професійна підготовка, фізична культура, педагогічна культура, майбутній вчитель, професійна культура, педагогічна практика, професійна майстерність, фізичне виховання, навчально-виховний процес, навчальні заклади.*

Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на створення в межах державного замовлення дієвої системи підготовки фахівців в освітній галузі «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини». У тому перед системою вищої освіти постає завдання пошуку шляхів покращення професійної підготовки майбутніх педагогічних кадрів відповідно до змісту сучасного освітнього стандарту, навчальних планів і програм, фахового рівня та вміння працювати в нових соціально-економічних умовах [3].

Теперішня епоха в соціально-культурному, політичному розвитку України та оновлення освітнього процесу вимагає пошуку нових підходів до професійної підготовки майбутніх вчителів, зокрема, фахівців у галузі фізичної культури на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури. Професійна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури у вищих навчальних закладах є процесом становлення його особистості, розвитку загальної і професійної педагогічної культури, компетентності, що виступають передумовою ефективною майбутньої професійної діяльності вчителя у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури окреслена у наукових працях вітчизняних науковців: Г. Арзютов, О. Вацеба, Е. Вільчковський, М. Герцик, О. Демінський, В. Завацький, Ю. Кобяков, О. Куц, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Б. Шиян, Ю. Шкретій та ін. У дослідженнях Г. Балла, І. Беха, С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ничкало, О. Пехоти, В. Семиченко та ін. визначенні ті якості, які необхідно розвивати в процесі професійної підготовки майбутнього спеціаліста, а саме: духовна культура, гуманність, перцепція, рефлексія, відповідальність, емоційна стійкість. Вони, на їх думку, виступають основними